

Stručni rad

UDK 930.85(497.16 Podgorica)

Aleksandar RADOMAN (Podgorica)

Fakultet za crnogorski jezik i književnost – Cetinje

aleksandar.radoman@fcjk.me

VRIJEDAN DOPRINOS SAVREMENOJ CRNOGORSKOJ HUMANISTICI

**(Slobodan Čukić, *Podgorički brevijar*, Nova Pobjeda d. o. o. &
Sekretarijat za kulturu i sport Glavnog grada, Podgorica, 2018)**

Knjiga Slobodana Čukića *Podgorički brevijar* pripada najužem krugu probrane literature o istoriji Podgorice. Ne samo kao naslov koji sumira dosadašnja saznanja o naznačenome tematu, već i kao doprinos preispitivanju postojećih uvriježenih sudova te hrabri iskorak u nove istraživačke uvide. Stoga bi već na početku trebalo reći da je žanrovsko određenje „brevijar“ iz naslova knjige isuviše skromno, imajući u vidu tematski opseg i primijenjenu metodologiju. Po tematskoj obuhvatnosti, naime, ova bi se knjiga mogla nazvati i Enciklopedijom Podgorice (i šire – Zetske ravnice) od antike do početka XX vijeka, a po metodološkome zahvatu zasnovanom na izvrsnom poznavanju problema, polemičkom odnosu prema stavovima naučnih autoriteta, višegodišnjim terenskim istraživanjima i – ne manje važno – izuzetnoj erudiciji autora, Čukićeva knjiga pripada korpusu interdisciplinarnih naučnih monografija.

Tri su temeljna obilježja Čukićeva pristupa: apsolutna upućenost u materiju, polemičnost i predani rad na terenu. Svaki od 18 radova objavljenih u ovoj knjizi, naime, jeste rasprava polemički intonirana i utemeljena na terenskome radu. Autor je kao polazišnu premisu usvojio stav da bez holističkoga pristupa koji podrazumijeva uporedne arheološke, istorijske, kulturološke, antropološke, etnološke i dr. komponente uključene u istraživački proces, sve hipoteze i zaključci istraživačkoga rada mogu biti nedostatni i sporni.

Već u uvodnoj studiji koja je zapravo osvrt na knjigu *Podgorica do početka XIX vijeka* renomiranoga istoričara Bogumila Hrabaka, Čukić pokazuje manjkavosti istraživanja nastalih na osnovu kompilatorskoga rada u odnosu na literaturu, makar bili praćeni i arhivskim istraživanjem. Bez poznavanja terena takvi radovi se pokazuju višestruko problematičnim. Činjenica da najveći broj radova iz domena humanistike u nas potonjih decenija pati upravo od problema površnog kompiliranja dosadašnjih istraživanja, bez ulaska u nove

hermeneutičke izazove, odaje bljedilo savremene naše istoriografije. Stoga je Čukićeva knjiga, uz dvije skoro objavljene knjige Steva Vučinića, dragocjeni prilog savremenoj istoriografiji. Čukić uspješno ukazuje na falinke Hrabakovih zaključaka, koji su s jedne strane oslonjeni na nekritičke predstave tradicionalističke istoriografije, a s druge su strane rezultat malicioznog odnosa prema nekim crnogorskim autorima, čiji se nalazi nipodaštavaju na perfidne načine. Tako u svojoj naučnoj pretencioznosti Hrabak osporava pisanje znamenitoga crnogorskog historičara Jagoša Jovanovića, prvog poslijeratnog direktora Instituta za proučavanje istorije crnogorskoga naroda i autora vrijedne monografije *Stvaranje crnogorske države i razvoj crnogorske nacionalnosti*, diskreditujući ga manirom jeftine čaršijske podmetačine uz optužbu za fabrikovanje arhivskih dokumenata. Potvrdu svojih optužbi Hrabak nalazi u tome da tokom svojih arhivskih istraživanja nije našao dokumente koje je Jovanović citirao. To što je riječ o dokumentima koje su i prije i poslije Jovanovića izdašno citirali brojni drugi autori – od Konstantina Jirečeka do Rista Kovijanića – ne smeta Hrabaku da se okomi samo na Jovanovića, kao jednoga od utemeljivača poslijeratne crnogorske istoriografije. Ko god se ikad upuštio u arhivska istraživanja dobro zna da je argument da nešto ne postoji samo zato što ga istraživač nije pronašao obična stupidarija te da uspješnost arhivskoga posla zavisi od mnogo faktora, od istraživačeve upućenosti u širi problemski kontekst, preko preciznosti popisa građe, njene očuvanosti i brige da se ne iznosi izvan ustanove i sl. No nijesu bolje u Hrabakovim osvrtima od Jovanovića prošli ni drugi crnogorski autori, poput Radoslava Rotkovića i Dragoja Živkovića, koji su istoriju Crne Gore, krajnje jeretički, smatrali – crnogorskom! Hegemonistička istoriografija i inače poznaje samo dva pristupa utemeljenoj kritičkoj istoriografiji. Njene predstavnike, naime, ona ili prećutkuje ili građanski diskredituje! Čukić tako svoju knjigu otpočinje razložnim otklonom od kompilacijske i hegemonijske istoriografske prakse, nagovještavajući već prvom studijom dijaloški metodološki obrazac koji krase cijelu knjigu.

Potom slijede, po hronološkom principu, problemske studije koje zahvataju u podgoričku povijest od antičkih tragova do početka XX vijeka i koje su potvrda teze da je Podgorica veliki arheološki park i važno civilizacijsko čvorište. No tome parku oficijelna arheologija nije posvetila dovoljno pažnje. Izuzev antičkoga municipijuma Dokleje, istraživanaog u nekoliko navrata od kraja XIX vijeka do danas, ostali mnogobrojni arheološki lokaliteti prepušteni su nebrizi struke. Izuzmu li se individualni naponi nekoliko stručnjaka, u prvo redu Olivera Velimirović-Žižić i Pavla Mijovića. Tragična je činjenica da nam obrazovni sistem i oficijelna nauka nijesu o istoriji Podgorice ponudili ništa više od netačne ubikacije Birziminijuma na tlu Podgorice, šturih vijesti o Dokleji kao najstarijem urbanom središtu, iako je iliro-helenističko naselje

u Starim Matagužima starije cijela tri vijeka, falsifikatu o staroj Ribnici kao srednjovjekovnom prethodniku Podgorice ili fami o Marku Miljanovu kao prvome gradonačelniku grada pod Goricom. Kad se uzme u obzir stepen neznanja i predrasuda koje su u potonjih 150 godina kodifikovane kao vrhunska povijesna istina, onda autoru ove knjige treba odati iskreno priznanje na intelektualnoj kuraži da se uhvati u koštac s iskrivljenim predstavama o prošlosti i na umijeću i istrajnosti da umjesto mitomanskih projekcija ponudi novo, uvjerljivo čitanje prošlosti grada koji je, ko pročita ovu knjigu i to će mu biti jasno, bio historijski predodređen da postane ono što je danas – glavni grad.

Čukićevo čitanje historijskih izvora zasniva se na pažljivom proučavanju i upoređivanju s etnografskom građom, drugim svjedočanstvima i arheološkim istraživanjima. Takav minuciozni pristup, usaglašen s izraženom istraživačkom intuicijom, rezultira, razumije se, novom kontekstualizacijom postojećih i poznatih dokumenata. Čukiću nije blizak model suvoparnog nizanja fakata, pa svakom izloženom dokumentu prilazi s posebnom pažnjom, rekonstruišući iz njega duh epohe te povezujući ga s obiljem drugih tekstualnih tragova i to ne samo dokumentarnih već i narativnih. To proširenje istraživačkoga polja na zanemarene tekstove posebno je plodotvorna metoda. Primjera radi, Čukić je prvi u nas ukazao na nedovoljnu iskorišćenost ranonovovjekovnih dubrovačkih analista, koji nude znatan broj podataka i za našu srednjovjekovnu historiju, a koji su olako odbacivani kao nepouzdana u našoj oficijelnoj historiografiji. No ako se ime kralja Tugemira pojavi u nekoliko vremenski udaljenih izvora, poput *Ljetopisa Popa Dukljanina* iz XII vijeka, anala Jakova Lukarevića s početka XVII vijeka, Koronelijske mape s kraja XVII vijeka, u *Istoriji Crne Gore* Dimitrija Milakovića ili u stihovima Petra II Petrovića-Njegoša, a u četiri potonja izvora Tugemir bude naveden kao utemeljivač Podgorice, to je u najmanju ruku podatak koji se ne smije zanemariti. No zašto nam je utemeljivač grada iz X vijeka bio nepotreban, kao uostalom i tragovi antičkih i srednjovjekovnih tvrđava u neposrednoj okolini Podgorice, postaje jasno kad pročitate Čukićeve studiju „Izmišljeni grad Ribnica i nepostojeća tvrđava Ribnica“. Trebalo je, dakle, iz svijesti ovoga naroda izbrisati sve što je starije od Nemanjića, a tragove toga nasljeđa koje nije moguće bilo uvijek fizički neutralisati, proglasiti tuđim. Čukić je beskompromisan kad je razobličenje ovakvih pojava po srijedi, a već sami naslov rada dovoljno govori o tome. No kako je bilo moguće da cijeli jedan vijek mislimo da je Stefan Nemanja rođen u tvrđavi koju su zidale Osmanlije krajem XV vijeka i u kojoj nema ama baš nikakvih starijih arheoloških tragova, čak ni rudimentarnih, kakve je pretpostavljao Pavle Mijović, nije lako odgovoriti. Još je teže objasniti kako dobar dio današnjih Podgoričana, ako je suditi po dobro pošećenim redovnim procesijama pod komandom vrhovnog žreca, i dalje vjeruje u tu lažibajku.

Onako kako uspjelo koristi arheološke nalaze Pavla Mijovića ili Olivera Velimirović-Žižić, nadopunjujući ih vlastitim istraživanjima i novim nalazima, Čukić za rekonstrukciju podgoričke povijesti u rasponu dužem od dva milenijuma koristi etnografsku građu, zapise i memoare čija je istoriografska vrijednost nepravедно potcijenjena. Takvi su, primjera radi, memoari Rada Turova i Ilije Plamenca, etnografski spisi Marka Miljanova Popovića i Andrije Jovićeвиća, bilješke Ilije Peličića i Andrije Lainovića ili zapisi podgoričkoga hroničara s početka XX vijeka Ilije Zlatičanina. I u njima Čukić prepoznaje znatno više od faktografije, uspostavljajući cijelu mrežu značenja te rekonstruišući obilje društvenih fenomena sakrivenih u tekstu. A u toj mreži ne nalaze se samo arheološke iskopine, sačuvana ili izgubljena zdanja, sakralni objekti, groblja, mostovi, tajni prolazi, mlini, fizionomija grada ili ratna zbivanja, već cijeli jedan svijet zatomljen dosadašnjim suvoparnim istoriografskim predstavama: Podgoričani i njihove navike, običaji, mentalitet, kultura, zađevice i međusobice, život u ratu i između ratova, begovi, trgovci, ratnici, zadužbinari, riječju – jedan posve osobeni podgorički univerzum.

Bilo bi zaista nemoguće u kratkome osvrtu ukazati na sve kvalitete i obilje vrijednoga materijala koje Čukić donosi ovom knjigom, pa smo se stoga zadržali na nekoliko opštih konstatacija vezanih za njegov metodološki pristup. Riječ je o autoru koji plijeni intelektualnom hrabrošću i spremnošću da razobliči usađene stereotipe i metodom „pažljivog čitanja“ izvora ponudi relevantne naučne zaključke. Knjiga *Podgorički brevijar* vrijedan je interdisciplinarni doprinos savremenoj crnogorskoj humanistici.